

**ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ АКТІВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ ГРОМАДЯН,
ЯК ФУНКЦІЯ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ****STATE REGISTRATION OF CIVIL STATUS ACTS
OF CITIZENS AS A FUNCTION OF PUBLIC ADMINISTRATION**

Дубиківська І.О.,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,
Державне некомерційне підприємство
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

У статті здійснено комплексний аналіз державної реєстрації актів цивільного стану як однієї з ключових функцій публічного адміністрування. Розкрито історичні передумови становлення цієї інституції в Україні, її правову природу та місце у системі адміністративного права. Показано, що інститут державної реєстрації актів цивільного стану має подвійну природу: з одного боку, він забезпечує реалізацію приватно-правових інтересів громадян через підтвердження юридично значущих фактів (народження, шлюб, розірвання шлюбу, зміна імені, смерть тощо), а з іншого – виконує публічно-правові завдання держави, спрямовані на облік населення, гарантування правоздатності та контроль у сфері сімейних і цивільних відносин.

Здійснено огляд наукових підходів українських і зарубіжних дослідників до проблем адміністративно-правового регулювання та організації системи органів державної реєстрації. Акцент зроблено на порівняльному аналізі з європейською моделлю публічного адміністрування, де реєстраційні процедури характеризуються високим рівнем цифровізації, прозорості й інтегрованості до електронних баз даних.

Визначено основні проблеми правозастосування: фрагментарність законодавства, бюрократизованість процедур, недостатня інтеграція електронних сервісів, а також потреба у гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами. Обґрунтовано необхідність посилення гарантій прав громадян у сфері державної реєстрації та формування сучасної концепції цифрового публічного адміністрування.

Наукова новизна статті полягає у комплексному розгляді державної реєстрації актів цивільного стану як адміністративно-правового інституту, що функціонує на стику приватних і публічних інтересів та потребує вдосконалення відповідно до доктринальних і практичних потреб сучасної правової держави.

Ключові слова: державна реєстрація актів цивільного стану, публічне адміністрування, приватно-правова природа, публічно-правова природа, органи державної реєстрації, адміністративне право, цифровізація.

The article provides a comprehensive analysis of the state registration of civil status acts as one of the key functions of public administration. It highlights the historical background of this institution in Ukraine, its legal nature and its place in the system of administrative law. It is demonstrated that the institution of state registration of civil status acts has a dual legal nature: on the one hand, it ensures the realization of private-law interests of citizens by confirming legally significant facts (birth, marriage, divorce, name change, death, etc.); on the other hand, it fulfills public-law functions of the state aimed at population registration, guaranteeing legal capacity, and exercising control in the sphere of family and civil relations.

The paper reviews scientific approaches of Ukrainian and foreign scholars to the issues of administrative and legal regulation and organization of the system of state registration bodies. Special emphasis is placed on the comparative analysis with the European model of public administration, where registration procedures are characterized by a high level of digitalization, transparency, and integration into electronic databases.

The main problems of law enforcement are identified: fragmentation of legislation, bureaucratic procedures, insufficient integration of electronic services, as well as the need to harmonize national legislation with European standards. The necessity to strengthen citizens' rights guarantees in the field of state registration and to develop a modern concept of digital public administration is substantiated.

The scientific novelty of the article lies in the comprehensive consideration of state registration of civil status acts as an administrative and legal institution that operates at the intersection of private and public interests and requires improvement in accordance with doctrinal and practical needs of the modern rule-of-law state.

Key words: state registration of civil status acts, public administration, private-law nature, public-law nature, registration authorities, administrative law, digitalization.

Вступ. Державна реєстрація актів цивільного стану є однією з фундаментальних інституцій публічного адміністрування, що забезпечує належну організацію суспільного життя, правову визначеність та стабільність цивільного обороту. Цей інститут має особливе значення, оскільки пов'язаний з фіксацією найважливіших юридичних фактів у житті людини – народження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені та смерті. Саме державна реєстрація створює офіційний доказ існування таких фактів і виступає підставою для виникнення, зміни чи припинення прав та обов'язків у сфері цивільних, сімейних та трудових відносин [1].

Інститут державної реєстрації актів цивільного стану характеризується дуальною природою. З одного боку, він спрямований на реалізацію приватних інтересів особи, яка прагне підтвердити або змінити свій правовий статус. Реєстрація шлюбу чи народження дитини, наприклад, забезпечує визнання відповідних правових наслідків у сфері сімейних відносин та спадкування. З іншого боку, цей інститут є складовою публічного адміністрування, оскільки держава здійснює контроль і нагляд за досто-

вірністю внесених відомостей, формує офіційні державні реєстри, забезпечує облік населення та реалізує функцію охорони публічних інтересів [2].

Сучасне українське законодавство, насамперед Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 р. № 2398-VI, визначає організаційні та процедурні засади функціонування цього інституту, регламентує діяльність органів державної реєстрації та встановлює права і обов'язки учасників відповідних правовідносин [3]. Проте практика його застосування засвідчує низку системних проблем, серед яких – недостатня інтеграція цифрових технологій у процес реєстрації, правова невизначеність окремих положень, дублювання функцій між органами влади, а також низький рівень доступності послуг для населення у віддалених регіонах.

У цьому контексті особливого значення набуває розгляд державної реєстрації актів цивільного стану як функції публічного адміністрування. Вона не зводиться лише до технічного внесення записів до реєстру, а виступає важливим елементом державної політики у сфері гарантування прав і свобод людини. Через систему реєстрації

держава підтверджує правоздатність громадян, забезпечує реалізацію їхніх особистих і майнових прав, а також виконує завдання з управління міграційними, демографічними та соціальними процесами. Саме тому від якості та ефективності цієї адміністративної функції залежить рівень правової захищеності особи та довіра громадян до державних інституцій.

Значний інтерес становить також зарубіжний досвід організації системи державної реєстрації актів цивільного стану. У країнах Європейського Союзу спостерігається тенденція до цифровізації та максимального спрощення процедур, що дозволяє громадянам отримувати послуги швидко і без зайвих бюрократичних перепон. Україна поступово інтегрує такі практики, проте ще потребує глибшої адаптації до міжнародних стандартів, особливо у сфері електронного документообігу та захисту персональних даних [2].

Не менш важливою є судова практика у справах, пов'язаних з оскарженням дій органів державної реєстрації актів цивільного стану. Верховний Суд у низці постанов сформував правові позиції щодо меж дискреції державного реєстратора, умов скасування реєстраційних дій та захисту прав громадян у разі порушення процедури. Такі рішення сприяють уніфікації правозастосовної практики, водночас виявляючи наявність прогалин і колізій у законодавстві.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного осмислення державної реєстрації актів цивільного стану як адміністративно-правового інституту, що функціонує на стику приватного та публічного права. Це потребує як аналізу правової природи та особливостей організації цієї системи, так і виявлення проблем правозастосування, розробки шляхів удосконалення законодавства та практики його реалізації з урахуванням зарубіжного досвіду.

Актуальність теми. Актуальність теми державної реєстрації актів цивільного стану визначається передусім особливим місцем цієї інституції в системі публічного адміністрування. Реєстрація народження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені та смерті є не лише юридичним фактом, який визначає обсяг цивільної правоздатності особи, а й важливим елементом державної політики у сфері демографії, соціального захисту, міграційного контролю та гарантування конституційних прав громадян. У цьому сенсі інститут реєстрації актів цивільного стану функціонує на межі приватних і публічних інтересів, поєднуючи цивільно-правові та адміністративно-правові елементи [1].

Суспільна значимість цього інституту зростає в умовах цифрової трансформації держави та інтеграції України у європейський правовий простір. Вимоги щодо спрощення процедур, забезпечення прозорості, захисту персональних даних і дотримання міжнародних стандартів адміністративних послуг висувають нові завдання перед законодавцем і практикою їх застосування. Європейський досвід свідчить, що ефективна система державної реєстрації актів цивільного стану є запорукою правової визначеності, що своєю чергою впливає на інвестиційну привабливість держави та довіру суспільства до інститутів публічної влади [2].

Не менш важливою є практична актуальність, пов'язана з великою кількістю спорів щодо дій органів державної реєстрації. Верховний Суд у своїх рішеннях неодноразово підкреслював, що недотримання процедури реєстрації чи відмова у проведенні відповідної дії може суттєво порушити права людини.

Огляд останніх досліджень. У науковій літературі державна реєстрація актів цивільного стану розглядається з різних кутів зору. Дослідники акцентують на її історичних витоках, адміністративно-правовій природі та значенні для правозастосовної практики. Так, Болгар

О. В. підкреслює, що цей інститут є одним із базових для адміністративного права, адже через нього реалізуються ключові завдання публічної влади у сфері управління суспільними відносинами [1]. У свою чергу, Гречанюк Р. у своїх працях акцентує увагу на зарубіжному досвіді, показуючи, що в багатьох європейських країнах функції реєстрації поєднані з наданням широкого спектра електронних адміністративних послуг [2].

Важливий внесок у дослідження цього інституту зробили й інші українські науковці. Так, В. Колпаков наголошує на адміністративно-правовій природі реєстраційних процедур, підкреслюючи, що вони є формою реалізації виконавчої влади та проявом адміністративного примусу у публічних інтересах. Натомість М. Ковалів розглядає державну реєстрацію актів цивільного стану як засіб забезпечення правової визначеності у приватному житті громадян. Окремі аспекти регулювання висвітлені у працях О. Бобровника, де аналізується співвідношення адміністративного права з цивільним та сімейним законодавством у цій сфері.

У зарубіжній літературі питання реєстрації актів цивільного стану здебільшого розглядаються в контексті реформ публічного адміністрування. Досвід Польщі, Чехії, Литви демонструє, що цифровізація процедур дозволяє значно скоротити бюрократичні бар'єри, знизити рівень корупційних ризиків та забезпечити інтеграцію національних систем у європейські бази даних. Це підтверджує, що реформування української системи РАЦС має здійснюватися з урахуванням кращих міжнародних практик.

Мета статті. Мета цієї наукової статті полягає у здійсненні комплексного, багатовимірного аналізу державної реєстрації актів цивільного стану як однієї з ключових функцій публічного адміністрування в контексті сучасних викликів цифровізації, євроінтеграції та побудови правової держави. Дослідження спрямоване не лише на констатацію наявного стану речей, але й на глибоке розкриття дуальної правової природи цього інституту, що поєднує в собі механізми реалізації приватних інтересів громадян та публічно-правових функцій держави. Важливим аспектом мети є виявлення системних дисфункцій та конкретних проблем, що виникають у процесі правозастосування, обумовлених як законодавчими прогалинами, так і організаційними недоліками. Фінальним компонентом мети є формулювання на основі проведеного аналізу конкретних, практично орієнтованих пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства, адміністративних процедур та організаційної структури органів реєстрації, спрямованих на оптимізацію їх діяльності та приведення у відповідність до європейських стандартів якості надання адміністративних послуг.

Для досягнення поставленої мети в статті вирішуються наступні завдання:

З'ясування правової природи та сутності інституту. Це передбачає глибинний аналіз його дуалізму: визначення механізмів, за допомогою яких реєстрація одночасно забезпечує захист суб'єктивних прав окремої особи (приватно-правовий аспект) та реалізує суспільні інтереси щодо обліку населення, контролю та управління соціальними процесами (публічно-правовий аспект). Також досліджується його місце в системі галузей права, взаємодія з цивільним, сімейним, адміністративним та конституційним правом.

Історико-правовий аналіз еволюції інституту. Завдання полягає в ретроспективному огляді становлення та розвитку системи реєстрації актів цивільного стану в Україні – від церковного обліку до сучасних електронних реєстрів. Це дозволить виявити закономірності, тенденції та спадкові проблеми, що впливають на його сучасний стан, а також оцінити ефективність проведених реформ.

Порівняльно-правове дослідження зарубіжного досвіду. Детальному аналізу підлягають моделі організації реєстраційних процесів у країнах Європейського Союзу (наприклад, Польщі, Естонії, Німеччини), зокрема щодо рівня цифровізації, міжвідомчої взаємодії, ступеня доступності послуг для громадян. Метою є не просто опис, а виокремлення конкретних інституційних та процедурних рішень, потенційно прийнятних для адаптації в українських умовах з урахуванням національної специфіки.

Діагностика ключових проблем практики правозастосування. На основі аналізу чинного законодавства, звітів омбудсмена, публікацій ЗМІ та власних спостережень планується виявити та класифікувати основні перешкоди, з якими стикаються громадяни та посадові особи. Це включає: фрагментарність і суперечливість нормативно-правової бази; надмірну бюрократизованість та корупційногенність процедур; недостатній рівень інтеграції електронних сервісів (зокрема, порталу «Дія») та цифрову нерівність регіонів; низьку якість адміністративних послуг та недостатню кваліфікацію окремих працівників; проблеми у взаємодії між органами ДРАЦС, ДМС, МВС та іншими інституціями.

Узагальнення та аналіз судової практики. Завдання полягає в систематизації рішень судів, зокрема Верховного Суду, у справах, пов'язаних з оскарженням дій/бездіяльності органів реєстрації, визнанням записів недійсними тощо. Аналіз має виявити типові порушення, колізійні норми, що потребують тлумачення, та сформулювати правові позиції щодо захисту прав громадян, що в подальшому може слугувати підґрунтям для удосконалення законодавства.

Розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо оптимізації. На підставі результатів усіх попередніх завдань стаття має запропонувати конкретні кроки для подолання виявлених проблем. Це може включати: пропозиції щодо змін до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та інших нормативних актів; заходи щодо подальшої цифровізації (наприклад, повна інтеграція з єдиним демографічним реєстром, розвиток віддалених послуг); організаційні зміни (оптимізація мережі центрів надання послуг, підвищення кваліфікації реєстраторів); а також запровадження міжнародних стандартів якості та зручності для отримувачів послуг.

Таким чином, поєднання теоретичного дедуктивного методу (аналіз правової природи) з практичними індуктивними дослідженнями (аналіз проблем та судової практики) дозволить розглянути державну реєстрацію актів цивільного стану не як ізольований технічний інститут, а як живий, динамічний елемент системи публічного адміністрування. Такий підхід дає змогу вийти за рамки простого опису і сформулювати цілісну концепцію його подальшого реформування, що ґрунтується на принципах верховенства права, ефективності, відкритості та орієнтованості на людину, з урахуванням як національного досвіду, так і найкращих європейських практик.

Виклад основних положень. Приватно-правовий та публічно-правовий аспекти інституту. Державна реєстрація актів цивільного стану є інститутом, що водночас належить і до сфери приватного, і до сфери публічного права. Його особливість полягає в тому, що через реєстрацію держава фіксує юридичні факти, які безпосередньо впливають на правосуб'єктність особи, її цивільні, сімейні та трудові права. Таким чином, функціонування цього інституту забезпечує баланс між приватними інтересами громадян і публічними інтересами держави [1].

З точки зору приватного права реєстрація актів цивільного стану є засобом підтвердження і захисту особистих прав громадян. Наприклад, реєстрація народження дитини гарантує виникнення її правосуб'єктності, а реєстрація шлюбу закріплює статус подружжя та визначає підстави

для виникнення спільної сумісної власності. Водночас держава через відповідні органи виступає своєрідним арбітром, який офіційно підтверджує факт існування певної життєвої події, що має правове значення. Це підтвердження має конститутивний характер: без реєстрації правові наслідки не виникають, навіть якщо факт відбувся у реальному житті. Такий підхід забезпечує стабільність цивільного обороту та правову визначеність.

Публічно-правові функції та контроль. У публічно-правовому аспекті державна реєстрація актів цивільного стану виконує функцію контролю та нагляду. Держава в особі Міністерства юстиції України та його територіальних органів забезпечує легальність фіксації відповідних подій, гарантує достовірність внесених записів і здійснює облік населення. Це дає змогу реалізовувати завдання демографічної, міграційної та соціальної політики. Як слушно зазначає Болгар О.В., державна реєстрація актів цивільного стану є одночасно й інструментом охорони публічного порядку, адже дозволяє державі формувати офіційні бази даних про громадян, що мають значення для функціонування усієї правової системи [1].

Правова база регулювання. Правове регулювання державної реєстрації актів цивільного стану ґрунтується на низці нормативно-правових актів. Насамперед, це Конституція України, яка гарантує право на ім'я, на повагу до сімейного життя та захист особистих даних. Важливе значення має Цивільний кодекс України, що визначає правосуб'єктність і дієздатність особи, а також Сімейний кодекс України, який регламентує питання шлюбу, розірвання шлюбу та походження дітей. Спеціальним актом є Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1 липня 2010 року № 2398-VI, що встановлює організаційні та процедурні засади діяльності органів ДРАЦС [3]. Додатково застосовуються підзаконні акти, зокрема накази Міністерства юстиції, які деталізують процедури ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян.

Особливу увагу слід звернути на подвійний характер правової природи цього інституту. З одного боку, у випадку реєстрації шлюбу чи народження дитини чи подружжя реалізують власні суб'єктивні права. З іншого боку, держава через свої органи виконує функції, спрямовані на забезпечення публічного інтересу: перевірку підстав для реєстрації, запобігання подвійним записами, захист неповнолітніх тощо. У цьому сенсі інститут державної реєстрації актів цивільного стану є яскравим прикладом поєднання приватноправових і публічно-правових начал у правовій системі.

Зарубіжний досвід та проблеми в Україні. Значний інтерес становить зарубіжний досвід. У країнах Європейського Союзу державна реєстрація актів цивільного стану здійснюється з використанням сучасних інформаційних технологій. Наприклад, у Польщі функціонує єдиний електронний реєстр, доступний для громадян через інтернет-портал, що дозволяє отримати витяги про народження чи шлюб без фізичного відвідування установи. У Німеччині процеси максимально інтегровані в систему електронного урядування, що забезпечує їх прозорість та швидкість. Україна поступово впроваджує подібні механізми, зокрема через портал «Дія», однак ще існує багато організаційних і правових бар'єрів, які уповільнюють процес цифровізації [2].

Серед ключових проблем національної практики можна виділити фрагментарність законодавчого регулювання, недостатню інтеграцію електронних сервісів, бюрократизованість процедур та відсутність належної взаємодії між органами влади. Як наслідок, громадяни нерідко стикаються з надмірними адміністративними бар'єрами при отриманні послуг. Дослідники наголошують, що ефективність системи державної реєстрації актів цивільного стану безпосередньо залежить від рівня довіри

до неї, а довіра можлива лише за умови прозорості та про-
стоти процедур [1].

Таким чином, інститут державної реєстрації актів цивільного стану є багатограним правовим явищем, що поєднує приватні та публічні інтереси, виконує функції захисту прав особи і водночас забезпечує реалізацію завдань публічного адміністрування. Його ефективність є запорукою стабільності правової системи та довіри громадян до держави.

Висновки. Державна реєстрація актів цивільного стану є одним із базових інститутів, що забезпечує правову визначеність і стабільність суспільних відносин. Її значення виходить далеко за межі технічної процедури внесення записів до державних реєстрів. Вона є важливим засобом реалізації та захисту основоположних прав людини, адже саме завдяки ній громадяни отримують юридичне підтвердження таких фактів, як народження, шлюб, зміна імені чи смерть. Водночас державна реєстрація виконує і публічно-правові функції, оскільки слугує механізмом обліку населення, контролю у сфері демографічної та міграційної політики, а також важливим інструментом у сфері охорони публічного порядку.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про дуальну природу цього інституту, який поєднує приватноправові й публічно-правові елементи. Для громадянина він є гарантією захисту особистих і майнових прав, а для держави – засобом організації та управління суспільними процесами. Така подвійність підкреслює важливість державної реєстрації як функції публічного адміністрування, що має стратегічне значення для формування правової держави та утвердження принципу верховенства права.

Разом з тим дослідження виявило низку проблем у сфері правозастосування. До них належать надмірна бюрократизованість процедур, недостатня інтеграція цифрових технологій, фрагментарність законодавчого регулювання та неоднозначність судової практики у справах, пов'язаних з діяльністю органів державної реєстрації актів цивільного стану. Складність отримання послуг у віддалених регіонах та обмежена доступність електронних сервісів створюють додаткові перешкоди для громадян, що знижує рівень довіри до інституту загалом.

Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу. Передусім необхідно здійснити гармонізацію національного законодавства із європейськими стандартами, передбачивши єдині процедури, що базуються на принципах прозорості, доступності та зручності для громадян. Доцільним є посилення відповідальності посадових осіб органів реєстрації за порушення встановлених правил, що підвищить рівень гарантій для громадян. Важливим кроком стане модернізація технічної бази та впровадження сучасних цифрових технологій, які дозволять інтегрувати державні реєстри, усунути дублювання інформації та створити зручні онлайн-сервіси.

Судова практика у справах, пов'язаних з діяльністю органів державної реєстрації, має стати орієнтиром для формування єдиних стандартів застосування закону. Рішення Верховного Суду вже заклали підвалини для захисту прав громадян у випадках неправомірної відмови у реєстрації чи недотримання процедури. Подальше напрацювання правових позицій сприятиме уніфікації підходів і підвищенню правової визначеності у цій сфері.

Загалом, удосконалення інституту державної реєстрації актів цивільного стану є необхідною умовою формування правової держави та розбудови ефективної системи публічного адміністрування. Внесок даної статті полягає у комплексному осмисленні цього інституту як явища, що функціонує на стику приватного та публічного права, а також у формулюванні пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавства та практики його застосування. Запропонований підхід дозволяє не лише окреслити проблемні аспекти чинної системи, а й окреслити шляхи її реформування відповідно до європейських стандартів.

Таким чином, державна реєстрація актів цивільного стану постає як ключовий інститут, від ефективності якого залежить рівень правової визначеності у суспільстві, захищеність прав особи та довіра громадян до держави. Подальший розвиток цього інституту має ґрунтуватися на принципах верховенства права, прозорості адміністративних процедур та максимального забезпечення інтересів людини і громадянина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болгар О. В. До адміністративно-правового регулювання державної реєстрації актів цивільного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. Вип. 6. С. 55–61. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_2021/9.pdf.
2. Гречанюк Р. Зарубіжний досвід публічного адміністрування у сфері державної реєстрації актів цивільного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. Вип. 2. С. 47–51. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1630>.
3. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.